

SZIJJ ILDIKÓ

Mit tudunk meg az igealakokról a spanyol/portugál/katalán–magyar szótárakból?

Nous décrivons comment les principaux dictionnaires moyens espagnol/portugais/catalan–hongrois présentent les informations morphologiques relatives aux verbes, comment les irrégularités du verbe sont signalées dans l'article correspondant et quelles informations nous trouvons dans l'appendice du dictionnaire. Nous observons plusieurs différences parmi les dictionnaires, surtout en ce qui concerne les formes concrètes énumérées dans le cas des verbes irréguliers.

1. Bevezetés

Egy kétnyelvű szótár elsődleges funkciója az, hogy megadja a forrásnyelv és a célnyelv lexikális elemei közötti ekvivalenciát. A modern lexikográfiai hagyomány szerint a szótárak morfológiai információt is tartalmaznak, egyrészt magában a szócikkben, másrészt a szótár elején vagy végén szereplő függelékben.

Magyarországon a kétnyelvű szótárakat általában párban adják ki – az egyiknek a magyar, a másiknak az idegen nyelv a kiindulópontja –, és alapvetően a magyar használók számára szerkesztik. A nyelvtani információ általában abban a szótárban szerepel, amelyben az idegen nyelv a kiindulópont (l. pl. Herczeg, Juhász, 2000, *Olasz-magyar szótár* és a párja, Koltay-Karstner, Juhász, 2000, *Magyar–olasz szótár*). Ennek az az oka, hogy a Magyarországon megjelent középszótárak alapvetően fordítószótárak vagy *passzív* szótárak (Mollay, 1998: 11–12, más elnevezéssel *dekódoló* szótárak, Oszetzky, Pálffy, Borbás, 2004: 77), fontos funkciójuk az idegen nyelv megértését segíteni; ha egy idegen nyelvű szöveget olvasunk vagy hallunk, az ismeretlen szavakat, ezek között a szabályos vagy rendhagyó igealakokat az idegen nyelv–magyar szótárban keressük. Látni fogjuk, hogy az általam vizsgált szótárak részben eltérnek ettől az általános gyakorlattól, mivel bizonyos fordított irányú szótárakban is találunk nyelvtani információt. Ennek ellenére alapvetően az idegen nyelv–magyar szótárakat hasonlítom össze, és írásom címében is ezeket adtam meg.

A rendhagyó igealakokat a szótárak különböző módon kezelik. Bizonyos szótárakban megtaláljuk őket külön címszóban, és ott utalás szerepel az ige szócikkére, mely a szótári alaknál található. Másik lehetőség az, hogy címszóként csak a szótári alak található meg, és ebben a szócikkben szerepelnek az ige rendhagyó alakjai. (Egyes szótárak a két módszert vegyítik, pl. *wrote* → *write*; *write* szócikk elején zárójelben: *wrote, written*, Ország, 1995.) Harmadik lehetőség, hogy címszóként csak a szótári alak szerepel, ez jelölve van, ha az ige rendhagyó, és a függelékben találjuk meg a konkrét alakokat. Mint látni fogjuk, az általam vizsgált szótárak alapvetően ezt a harmadik módszert követik.

Írásomban azt szeretném bemutatni, hogy a fontosabb spanyol–magyar, portugál–magyar és katalán–magyar középszótárak milyen módon tartalmazzák az igékre vonatkozó morfológiai tudnivalókat. A következő szótárakat vettem figyelembe: Gáldi László, 1965, *Spanyol–magyar kéziszótár*, Budapest, Terra; Dorogman György, 1992, *Spanyol–magyar kéziszótár*, Budapest, Akadémiai Kiadó; Faluba Kálmán, Morvay Károly, Szijj Ildikó, 2008, *Spanyol–magyar szótár*, Budapest, Akadémiai Kiadó; Király Rudolf, 1978, *Portugál–magyar kéziszótár*, Budapest, Akadémiai Kiadó; Székely Ervin, 2011, *Portugál–magyar szótár*, Budapest, Új Luzitánia; Faluba Kálmán, Morvay Károly, 1990, *Diccionari català–hongarès / Katalán–magyar kéziszótár*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana. Az ellentétes irányú szótárak, melyekre szintén utalni fogok, a következők: Gáldi László, 1969, *Magyar–spanyol kéziszótár*, Budapest, Terra; Agócs Károly, Dorogman György, Engi Emese, Jancsó Katalin, Krekovic Diana, 2006, *Magyar–spanyol kéziszótár*, Szeged, Grimm; Faluba Kálmán, Szijj Ildikó, 2008, *Magyar–spanyol szótár*, Budapest, Akadémiai Kiadó; Király Rudolf, 1981, *Magyar–portugál kéziszótár*, Budapest, Akadémiai Kiadó; Székely Ervin, 2009, *Magyar–portugál szótár*, Budapest, Új Luzitánia; Faluba Kálmán, Morvay Károly, 1996, *Diccionari hongarès–català / Magyar–katalán kéziszótár*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana.

Mint látjuk, ezeket a szótárakat Magyarországon adták ki, a két katalán szótár kivételével, mely Barcelonában jelent meg. Ezért a magyar–katalán szótár a potenciális katalán használókat is tekintetbe veszi, így magyar nyelvtani információt tartalmaz, de erre nem térek ki.

2. Spanyol–magyar szótárak

A vizsgált három szótár (Gáldi, 1965; Dorogman, 1992; Faluba, Morvay, Szijj, 2008) módszere sok szempontból hasonló. A rendhagyó igék címszavát csillag követi. A hátsó függelékekben megtaláljuk a szabályos igeragozást, illetve minden becsillagozott igét, ABC-sorrendben. Az igazán rendhagyó igék után megjelennek szabálytalan (és esetleg egyéb) alakjaik, míg azoknál a típusoknál, amelyek több igét is magukban foglalnak (pl. diftongizáló igék), az egyiknél megtaláljuk az alakokat, a többinél pedig csak utalást a típust képviselő mintaigére.

Gáldi, illetve Faluba, Morvay, Szijj szótárában a szócikkben is megjelenik a csillag olyan szószerkezetekben, amelyek rendhagyó igét tartalmaznak főnévi igenév formájában (pl. *calor* cikkben *tener** ~). Dorogman szótárában ellenben a csillag csak a címszó után szerepel.

A függelékben a három szabályos mintaige Gáldi és Faluba, Morvay, Szijj szótárában *cantar*, *comer* és *vivir*, Dorogman szótárában *hablar*, *temer* és *partir*. Mindhárom szótárban szerepel a paradigmában a ma már alig használt kötőmód jövő is.

A rendhagyó igékről szóló rész elején mindhárom szótárban rövid leírást találunk. Eszerint léteznek helyesírási változások (pl. *tocar*, *toqué* stb.), de ezeket a szótár nem tekinti rendhagyóságoknak. Az alakok megadásánál Gáldi és Faluba, Morvay, Szijj próbál gazdaságos lenni és kevés alakot megadni, ezért szabályos alakokat csak akkor szerepeltet, ha azt akarja jelezni, hogy a rendhagyóság a további személyekben nem folytatódik, pl. a kijelentő jelenben Gáldi *hago*, *haces*, *hace*, *hacemos*, Faluba, Morvay, Szijj *hago*, *haces*, *hace* alakokat tüntet fel (rendhagyó csak *hago*). Dorogman rendszere didaktikus: azokban az igeidőkben, amelyekben rendhagyó alak fordul elő, feltüntet minden személyt. Nem szerepelnek viszont azok az igeidők, amelyekben minden alak szabályos, pl. *hacia* stb.

Mindhárom szótár felvesz a listára prefixumos rendhagyó igéket, mivel ezek bizonyos alakokban másképp viselik az ékezetet, mint az alapige, pl. *proponer*, melynek felszólító alakja *propón* (*poner* alakja *pon*), vagy ritkábban más alakot tartalmaznak, mint az alapige, pl. *predecir* felszólító alakja *predice* (*decir* alakja *di*).

Kisebb különbségeket találunk a lista készletében: Dorogman bevesz a listába hiányos igéket is (pl. *abarse*, *abolir* stb.), és feltünteti, hogy az ige mely

alakjai használatosak. Másrészt már a függelék bevezetésében kitér a befejezett melléknévi igenévre, amelynek melléknévi funkcióban gyakran van egy rendhagyó változata. Ilyen igéből sok szerepel a listán, pl. *absorber*, *abstraer* stb., melyeknél utalást találunk a (szabályos vagy rendhagyó) mintáigére, pl. *absorber: temer*, és mellette *PART absorto is* stb. A másik két szótár csak az igazi rendhagyó participiumokat tünteti fel, vagyis azokat, amelyek az igei paradigmában szerepelnek, pl. *escrito*, *vuelto* stb.

Azok az igék, amelyeknek főnévi igeneve *-iar* vagy *-uar* végződésű, kétféleképpen ragozódnak, pl. *cambio* vagy *adío*. Mindhárom szótár az elsőt veszi szabályosnak, vagyis a listán csak az *adiar* típus szerepel. Szintén kétféle ragozása lehet azoknak az igéknek, amelyeknek töve diftongust tartalmaz a nem tőhangsúlyos alakokban (*causar*, *aullar*): *causo* vagy *aúllo*. Dorogman és Faluba, Morvay, Szijj itt is az elsőt tekinti szabályosnak, ezért csak a második típusú igék szerepelnek a listán. Mindkét esetben (*adiar*, *aullar*) az ékezetes alakok számítanak rendhagyónak. Gáldi szótára a diftongust tartalmazó igékkel nem foglalkozik.

A három bemutatott szótárral párban álló magyar-spanyol szótár szócikkeiben éppúgy jelölve vannak csillaggal a rendhagyó igék, mint a spanyol-magyar szótárban. A függelék azonban eltér a három szótárban: Agócs et alii (2006) és Faluba, Szijj (2008) szótárának függelékében ugyanúgy szerepel a szabályos igék ragozása és a becsillagozott igék listája a szabálytalan igealakokkal, mint a spanyol-magyar irányú szótárban. Ellenben Gáldi (1969) szótárában nincs nyelvtani függelék. A szerző a bevezetésben kijelenti, hogy a rendhagyó igék jegyzéke a spanyol-magyar kéziszótár függelékében található meg.

3. Portugál–magyar szótárak

Bizonyos portugál igei altípusokban a tőmagánhangzó kiejtése különbséget mutat a tőhangsúlyos alakokban. Ez a fonetikai különbség tehát nem automatikusan következik a hangsúlyból, vagyis ezen paradigmák leírásakor az alakok kiejtésének pontos ismeretéhez fonetikai információ megadása is szükséges.

Király Rudolf (1978) a címszóban jelöli a rendhagyó igéket. Igetípusokat állít fel, és számmal utal ezekre. Minden igét besorol egy típusba, még azok a szabályos igék is viselnek számot, amelyek ragozása és kiejtése megjósolható,

pl. *cantar*. A szócikkben, ha nem címszóként szerepel egy főnévi igenév, nem jelöli a rendhagyóságot.

Szabályos mintaként a szerző az *amar*, *vender* és *dividir* igét tünteti fel. Ezeknek nem adja meg fonetikai átírását, sem bármiféle utalást a kiejtésre, ezért nem tudhatjuk, a hangsúlyos magánhangzó nyílt vagy zárt olyan alakokban, mint *vendemos*, *amaremos*, *vendesse*, *vendera* stb. (Egyes esetekben bizonyos alakok ékezte utal a magánhangzó nyíltsági fokára, pl. *vendéssemos*, de ezeket az összefüggéseket magyarázat nélkül a használó nem feltétlenül ismeri.) A hangsúlyos tőmagánhangzó kiejtéséről ellenben kapunk információt, mint rögtön látni fogjuk.

A szerző az igéket a három hagyományos ragozási típus (-*ar*, -*er*, -*ir* végű igék) szerint osztályozza, ezeken belül állítja fel az altípusokat. Ám első látásra feltűnik, hogy a felosztás túlságosan elaprózott, pl. az első ragozásban a mintaként megadott általános *amar* mellett 16 csoportot találunk, pedig tudjuk, hogy ebben a típusban gyakorlatilag nincsenek rendhagyó igék (csak *dar* és *estar*), illetve az alakok kiejtése szinte minden esetben csupán hangtani tényezőktől függ, ezért a leírása szükségtelen. A szerkesztő külön csoportba tesz olyan igéket, amelyek csak helyesírási változást mutatnak (1/2 *tocar*, 1/3 *começar*, 1/4 *pagar*) vagy olyanokat, amelyeknek tőmagánhangzója redukálódik hangsúlytalan pozícióban (1/12 *falar*, 1/13 *quebrar*, 1/15 *mofar*), mindezekben az esetekben a változások megjósolhatók, tehát ismertetésük nem lényeges. A második ragozásban, a mintaigével együtt 27 típus szerepel a szótárban, a harmadikban 23.

Az erősen rendhagyó igék esetében (pl. *fazer*) a szótár az ige teljes ragozását feltünteti, a szabályos alakokat is, minden személyben. Egy kevésbé rendhagyó ige esetében, pl. *caber* (2/10) látszólag csak azok az igeidők szerepelnek, melyekben van rendhagyó alak (mégis megjelenik *cabia*, bár ez teljesen szabályos).

A rendhagyó igék paradigmáiban szerepel fonetikai információ is. Ez vagy szavakkal megfogalmazva jelenik meg, pl. „az -*ear* végű igék az (*i*-nek ejtett) *e*-t *ei*-re változtatják” (1/5) vagy fonetikai átírást találunk, a szótár jelölési módja szerint. Ennek megadása nem teljesen következetes, pl. a *dar* igenél (1/16) a kijelentő mód elbeszélő múlt minden személyének szerepel az átírása, míg az *estar* igének (1/17) ugyanazon igeidejében csak a harmadik személy alakjának

és ugyanazon ige régmúltjában csupán az első személy hangsúlyos magánhangzójának átírását találjuk.

Király Rudolf magyar-portugál szótára (1981) nem ad nyelvtani információt, azaz nem jelöli a rendhagyó igéket, és nem tartalmaz függeléket.

Székely Ervin szótára (2011) hasonló abban, hogy a hátsó függelékben megtaláljuk a szabályos igék ragozását és a rendhagyó igék különleges alakjait. A szócikkekben azonban az igék nem viselnek olyan jelet, amely utalna arra, hogy rendhagyók, vagyis a szótár használója nem tudhatja, mely igéket is kell hátul kikeresnie rendhagyó voltak miatt.

A három szabályos ige *cantar*, *vender* és *dividir*. A leírás, csakúgy mint Király Rudolf szótárában, itt sem tér ki a végződésben lévő hangsúlyos magánhangzó nyíltsági fokára. A szabályos igék után következnek a helyesírási változást mutató igék (pl. *ficar-fiquei*). Ezek után találjuk a tömagánhangzó-változást tartalmazó igéket, ahol azonban csak azok szerepelnek, amelyekben a változás megnyilvánul a helyesírásban is (*preferir: prefiro-preferes*). Nem szerepelnek azok az igék, amelyekben a tömagánhangzó csak a kiejtésben változik, pl. *dever*, ahol a kijelentő mód jelen idő első személye és a kötőmód jelen tőhangsúlyos alakjai egy fokkal zártabbak, mint a többi tőhangsúlyos személy, pl. *d[e]vo, d[E]ves, d[e]va* stb. A következő kategóriában találjuk a „különleges igitípusokat”, pl. a hiátust tartalmazó igéket. A típusoknál szerepelnek a konkrét igék, amelyek a megadott mintát követik, pl. *agredir* igénéél: „ugyanígy ragozódnak a következő igék: *progredir, transgredir* stb.”. Mint mondtuk, a szótár használója ezeket az információkat csak akkor találja meg, ha a függeléket külön tanulmányozza.

A rendhagyó igéknél a szerkesztő azokat az igeidőket adja meg, amelyekben vannak szabálytalan alakok. Az igeidőket beszámozza, így azokat a használó be tudja azonosítani. Az adott igeidőben minden személyt megad. A rendhagyó igéknél sem találunk fonetikai információt, sem a tömagánhangzóról (pl. *quero, posso, era* stb.), sem egyéb hangsúlyos magánhangzókról (pl. *estiveste, estivera* stb.). A szótár egyébként a címszavakban sem tartalmazza a szavak fonetikai átírását vagy bármiféle utalást a kiejtésre (kivéve a szótár elején ismertetett kiejtési szabályokat, de ezek sok esetben nem elegendők a konkrét szavak kiejtésének ismeretéhez), így valójában ezzel összhangban van az, hogy az igealakok fonetikájáról sem találunk tájékoztatást.

A szerző magyar–portugál szótára (2009) nem tartalmaz nyelvtani információt.

4. Katalán-magyar szótár

A szótár (Faluba Kálmán, Morvay Károly, 1990) címszavaiban a rendhagyó igék csillaggal vannak jelölve, mint a spanyol-magyar szótárakban. Ha több ige ugyanabba az altípusba tartozik, az egyik mintaigének számít, és a többi erre utal, pl. *sentir* [*dormir**], ami azt jelenti, hogy *sentir* a *dormir* ige ragozását követi, és a függelékben csak az utóbbit találjuk meg. A szócikkben a rendhagyó igék nem kapnak csillagot (pl. a *campana* szócikkben *fer* ~).

A szótár elején található függelék tartalmazza a szabályos igék ragozását (*cantar*, *perdre/témer*, *servir*), valamint a csillagot viselő igéket, vagyis a valódi rendhagyó igéket és az olyan altípusokat, amelyekbe több ige is tartozik.

Az ötvenegy ige esetében szerepel a teljes ragozás, vagyis az egyszerű igealakok minden igeidőben és minden személyben. Azokat az igeidőket is megtaláljuk, amelyek nem rendhagyók az igében.

Bibliográfia

HERCZEG, Gyula, JUHÁSZ Zsuzsanna, 2000, *Olasz–magyar szótár*, Budapest, Akadémiai Kiadó.

KOLTAY-KARSTNER, Jenő, JUHÁSZ Zsuzsanna, 2000, *Magyar–olasz szótár*, Budapest, Akadémiai Kiadó.

MOLLAY, Erzsébet, 1998, „A holland–magyar kéziszótár szerkesztési elvei”, *Néderlandisztikai füzetek* 3., Budapest, ELTE BTK, Néderlandisztikai Központ.

ORSZÁGH, László, 1995, *Angol–magyar kéziszótár*, Budapest, Akadémiai Kiadó.

OSZETZKY, Éva, PÁLFY Miklós, BORBÁS László, 2004, *Szótárszerkesztés, szótárkiadás*, Szeged, Grimm.

SZIJJ ILDIKÓ

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest

E-mail: szijj.ildiko@btk.elte.hu